

PEDAGOGICAL ACTIVITY OF TODOR IKONOMOV

MILENA GEORGIEVA

HISTORIAN OF REGIONAL HISTORY MUSEUM SHUMEN, DEPARTMENT „HISTORY OF THE BULGARIAN PEOPLE XV – XIX CENTURY”

PHD STUDENT IN „HISTORY OF PEDAGOGY AND BULGARIAN EDUCATION” AT THE UNIVERSITY OF SHUMEN „BISHOP KONSTANTIN PRES LAVSKI”

BULGARIA

MILENKA4@ABV.BG

ABSTRACT: TODOR IKONOMOV IS MOSTLY KNOWN AS ADVOCATE OF THE BULGARIAN CHURCH DURING THE NATIONAL REVIVAL AND AS A POLITICIAN, PHILOSOPHER AND SOCIAL ACTIVIST AFTER THE LIBERATION. HE ISN'T VERY WELL KNOWN FOR HIS ACHIEVEMENTS AS A TEACHER AND PEDAGOGUE. THIS REPORT ACCENTUATES ON HIS CONTRIBUTIONS AS A PEDAGOGUE AND AUTHOR OF TEXT BOOKS, USED BY GENERATIONS OF STUDENTS IN BULGARIAN SCHOOLS, WHICH MADE HIM AN IMPORTANT PUBLICIST AND ENLIGHTENER.

KEYWORDS: TODOR IKONOMOV, BULGARIAN NATIONAL REVIVAL, PEDAGOGUE, ENLIGHTENER.

Тодор Икономов е един от големите дейци на Българското Възраждане, съчетал в себе си талант на просветител, учител, черковник-революционер, книжовник и далновиден политик.

Животът и творчеството на Тодор Икономов са малко познати, тъй като специално изследване за неговите педагогически възгледи и дейност не е правено досега от българските историци или педагози. Значителен принос за изясняване на основни страни от неговата дейност и творчество имат специалисти в областта на българската публицистика, литература и философски науки като Иван Тодоров [16, с. 8], Емил Коралов [14, с. 34], Михаил Бъчваров [6, с. 104]. Тончо Жечев [8; 9] бива привлечен от личността на Тодор Икономов заради редките качества, които притежава – ерудираност, честност, безкористност и неподкупност.

Първите изследователи и популяризатори на делото на Тодор Икономов са писателят Илия Рашков Блъсков [5] и историкът Данаил Константинов [13, с. 152], като в различни исторически трудове и периодични издания слова за просветителя и строител на съвременна България са писали още Петър Карапетров [12], Стилиян Чилингиров [17, с. 19-20] и др.

В теоретично отношение историята на българското образование е все още в дълг към личността на Тодор Икономов. Досега не е правено специално и обстойно изследване, върху основата на което обективно да се представят просветителските и педагогическите му възгледи. Някои от неговите приноси като педагог са подчертани в една научна статия, посветена на неговия ученик Панайот Волов [1, с. 66].

За правдивото и по-пълно изясняване на делото на мъдрия български просвещенец е необходимо актуализиране на оценката за мястото и ролята на Тодор

Икономов в развитието на българската педагогическа мисъл. Тя може да бъде реализирана върху основата на нов прочит на неговото творчество, от педагогическа гледна точка, без идеологически съображения и ограничения. Би могла да бъде постигната в един по-обемен труд, чрез основните подходи на историко-педагогическото изследване.

При задълбочено разглеждане на мемоарите на Тодор Икономов става ясно, че те не са изолирано явление, а са в тясна връзка с учебно-възпитателната практика в българското училище през възрожденския и следосвободенски период. Днес цялото книжовно наследство и голямо обществено дело на възрожденеца будят респект и интерес. Неговите пряко или косвено изразени възгледи за образованието, обучението и възпитанието могат да бъдат анализирани през призмата на историко-педагогическия анализ. Теоретичният анализ на творчеството и дейността му дават интересни ракурси и при разглеждането на философските, естетическите, социологическите и политическите схващания на твореца, които се проследяват в основните моменти от жизнения и творческия му път, както и в съчиненията му, които излизат за пръв път през 1897 г. и са издадени от неговия син д-р Константин Икономов [10].

Творбите на Тодор Икономов са пропити от чувство на гражданска доблест, включително и различните му авторски учебници и учебно-помощна литература. Те са жалони в личната му и в обществената учебно-възпитателна практика на неговото време. Основен източник на познанието в тази насока представляват и публикациите в редактираните от възрожденеца вестници, статии, дописки, книги, научно-популярни брошури, кореспонденция. Хронологически те се разполагат през третата четвърт на XIX в. и в следосвободенския период до 1892 г., като най-ярки източници, от които черпим сведения за дейността на бележития творец в просветителското и педагогическо поприще, са „Периодическо списание на Българското книжовно дружество”, „Български книжици”, списанията „Училище”, „Читалище”, които разкриват същевременно и актуалното състояние на учебно-възпитателната практика по българските земи, включени в рамките на Османската империя и след Освобождението на България.

До края на живота си Тодор Икономов остава истински просветител и радетел за образованост на българския народ – въпреки сложната обществено-политическа обстановка, в която той развива своята дейност, въпреки дългия и труден път на идейно, духовно и политическо израстване.

Тодор Икономов е роден на 29 август 1838 г. в будната Жеравна – в онази планинска котловина, която дава на България толкова много будители и революционери на духа. Получава началното си образование в родното селище. За ранното детство и юношеските години на младия Тодор Икономов, внук на прочутия и могъщ жеравненски чорбаджия Тодор, черпим сведения, както от самия него в написаните по късно спомени [11], така и от изследователя на Жеравна Данаил Константинов и от възторжения му почитател Иван Тодоров. Все още има някои неясни моменти в неговите ранни странствания, в учене на книга и занаят в село Жеравна, както и в градовете Разград, Русе и Тулча.

Юношеството на Тодор Икономов е белязано с усилни ученически години, отново в родното селище, а също в София и Сливен. Силно любознателен ученик, той продължава да развива своите знания в Сливен, след което и в София – при бележития просветител Сава Филаретов, като оттогава са и първите му творчески наченки в сферата на публицистиката. Началните опити на Тодор Икономов като учител са в

Разград, Кюстенджа и Балчик. Живее за кратко в София, от където изпраща първата си дописка за вестника на Драган Цанков „България” (1859), от 24 декември 1859 г. Вестник „България”, наричан и „Цанковата газета”, започва да се чете навсякъде, където има българи. В края на 50-те и началото на 60-те години на XIX век започва активната му общественно-политическа и църковна дейност в Цариград (1861 г.). Малко известно е, че Тодор Икономов пристига в столицата на Османската империя и първото му препитание там е като учител. Назначават го в Униатското училище. Като такъв той се сближава с френските калугери-лазаристи и с техния учен патер Фавериал, при когото всеки ден учи френски език [16, с 10]. Ето какво още научаваме от неговия съвременник П. Карапетов: „И по-преди той подразбираше френски, а гръцка книга добре знаеше; изпърво с Фавериала все гръцки хората... Тоя 23-годишен момък, вижда се, бе чел доста и имаше вече своите възгледи. Той бе свободомислящ”.

Всъщност, първоначално Униатството като обществено движение не пречи, а подпомага националната консолидация. Известна е ролята на Унията за бурното навлизане на международно признатия френски език в българските територии, за модернизиране на българското просветно дело, за приобщаване на българите към достиженията на западната цивилизация след Ренесанса. Всичко това показва, че идеята за Уния с Рим намира благодатна почва у нас. Постепенно покрай догмите на черквата Икономов започва да вижда прогресивните изобретения на хората. Ето още как го охарактеризира неговия съвременник: „Странно бе, откъде това момче бе взело тия идеи в онова време – 1861 г. Чело ли бе то Волтера или някой друг свободомислящ философ? Този момък упражняваше вече влияние върху другарите си... Речта му бе убедителна, внушителна. Той много споменуваше за ученията на някой си български поп Богумил и за „някой си” френски философ Волтер, а от гръка Каири се възхищаваше [12, с. 206]. Благодарение на влиянието на гръцкия пламенен патриотизъм върху учащата се българска младеж и учителството това време български родолюбци като Иларион Макариополски запалват и млади хора като Икономов. Така той става последовател и формира възгледите си за единна църква и всеобщо просвещение на народа. Младият човек тогава запалва у себе си най-истинска национална гордост и дълбоки патриотични чувства, на които не изменя до края на живота си. Тогава той създава и своя идеал за целокупна самостоятелна „България” и в богослужението вижда един от начините за служене и на българския народ.

Тогава Тодор Икономов приема свещеничеството „и той се покалугери и стана дякон Йосиф” [16, с. 12], с вярата, че унията ще обгърне целия български народ. Но скоро „съзира, че под унията се разбира нещо повече от просто присъединяване към папската черква, опасявайки се от народно разцепление”.

Идейното формиране на католическия млад учител Икономов протича през неговия „Униатски период” много динамично. Той стига и до разочарованията и до кардинално преосмисляне на ценностите и идеалите в живота и скоро започва университетското си обучение. Лазаристите в Цариград предлагат на Икономов да учи в Париж. Но той се насочва убедено към източноправославното богословие и тръгва към Русия. Там има възможността да завърши целия четири годишен курс на Киевската духовна академия. Тогава Икономов слага началото и на своята още по-сериозна творческа дейност и формира нови обществени и естетически възгледи. В това време той работи и като секретар на бившия униатски български патриарх Йосиф Соколски в прочутата Киевска Лавра. Интересен е фактът, че младият семинарист прави опит да прекъсне обучението си. Той иска разрешение от академичното си началство и билет за

пътуване за Сърбия, за да вземе участие „във войната в българската легия”, но когато получава разрешението, българският легион вече е разпуснат.

През 1865 г., след завършване на своето богословско образование, Икономов се завръща в България. Но трябва да се уточни това, че въпреки, че завършва успешно и цялостно образованието си, Тодор Икономов търси поприще на учител. Още в едно свое писмо от 30.11.1861 г. Той споделя отношението си към науките: „Лекциите в духовната академия, с тяхната отвлеченост, в тяхната остаряла форма ми служат само като горчиво лекарство за възбуждане на апетит към друга храна” [16, с. 16].

Младият интелегент е поканен за учител първо от Шуменската община. От запазен документ – „Спогодително писмо за назначение” - узнаваме, че местните първенци му предлагат място в престижното Мъжко класно училище. В него той работи четири години и негови колеги са ерудирани шуменци като Н. Бацаров, И. Блъсков, чехите Мах и Жебничка и други. Присъствието на младия ерудит внася положителни промени в атмосферата на крепостния град – предимно в просветното дело, но скоро и в борбите за църковна независимост. В това време Шумен вече е известен по българските земи не само със своя икономически подем, но и с много добре уредените си училища и високо квалифицирани учители. Градът се превръща и в център за подготовка на учителски кадри. Педагогическата дейност на Тодор Икономов в Шумен се развива в периода от 1865 до 1869 г. Образът му на „инакомислещ човек” и бунтар завладява младите хора и той става неудобен за някои от представителите на чорбаджийството. Учителят е авторитетен и много добре познава педагогическите теории и представители в общоевропейски мащаб, има свое мнение по редица въпроси и най-вече „за вървежа на българските училища”. Позициите си за образованието той смело изразява и върху страниците на тогавашния печат. Например, „благонравните хорица” в Шумен „изтръпват, когато той разкритикува, чрез своя дописка поместена във вестник „Турция” начина на преподаването на закон Божи [16, с. 18]. Неговите ученици ползват и познават книгите и учебниците му, защото са написани с добре подредено и балансирано учебно съдържание и на висок за времето си стил. През 1866 г. учителят Тодор Икономов прави превод на едно полезно пособие - „Методическо ръководство за първоначалната аритметика”. То се отпечатва „с иждивението на Петра Стоянова” в Букурещ в печатницата на Ст. Расидеску. Следват неговите авторски учебници: „Читанка за приготвяне към граматиката”. Сбрана от Тодора Икономова. Издава се от книжарницата на Д. В. Манчева в Русчук, Пловдив, Битоля, Виена. Печатано у типогр. на Л. Сомера. 1867 г.” и „Нова българска читанка от Тодора Икономова. Русчук, в печатницата на Дунавската област, 1867 г.”. В 1868 г. излизат и следващите негови учебници: „Пълна числителница от Тодора Икономова, Русчук, в книжарницата на Дунавската област” и „Пространна българска читанка за приготвяне към българската граматика. От Тодора Икономова. Русчук, в печатницата на Дунавската област”. След това е издадена още „Кратка българска читанка от Тодора Икономова. Печатана от книжницата на Тод. Икономова в Шюмен. Издание второ”.

Същата година излиза от печат и „Пълна числителница от Тодора Икономова, Русчук, в книгопечатницата на Дунавската област” – 1868 г. По-късно, през 1872 г., той издава и „Воскресник или черковно восточно песнопение, съдържающе осмогласника, утринните стихирни и последованието на литургията. Написан от Т. Икономова. Напечатан же иждивением Андреа Атанасова и сие. Цариград, в печатницата на Т. Дивитчиана”. През 1874 г. излиза „Читанка за приготвяне към граматиката. Събрана от Т. Икономова. [2 изд.] Книжарница Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес Виена,

печатница на Българското отделение Янко С. Ковачев и сие". На следващата година се отпечатва „Ръководство за словосъчинение на български език. Наредил Т. Икономов. Издава книжарницата на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русчук, Велес, 1875 (Българската печатница на Янко С. Ковачев.) [Виена].

След Освобождението на България Тодор Икономов зарежда със силния си просветителски заряд следните трудове, статии и брошури: „Писма за Сърбия” (Русе, 1883), „Протестантската пропаганда у нас и нейните ползи за България” (1885), „Кой ще бъде най-виновният” (Русе, 1886), „Логиката на лицата пред логиката на нещата” (Русе, 1886), „Самохвалствата на патриотите и истинското положение на България” (1886), „Читанка за първите два класа” (1886), „Що трябва да правим, а що правим” (Шумен, 1886), „Кратка всеобща история за долните класове” (1887), „Елементарна практическа граматика” (1891).

Тодор Икономов е добър педагог със съвременни разбирания и възпитава своите ученици в духа на хуманизма, демократизма, зачитането на личността и качествата на детето, с индивидуален подход към него. С акцента върху езиковото огромяване и обучение той възпитава и в любов към родния език, литературата, науката и знанието. Подобно на схващането на Любен Каравелов, че „българските книги трябва да са самобитни, с български дух и насоченост към българската действителност” [2, с.112] и Тодор Икономов отразява в своите читанки този стремеж. Също като своя приятел и колега Илия Р. Блъсков, Тодор Икономов е „строг и придирчив”, но впечатлява всички с педагогическия си талант: „Заговори ли, очите му топлят. Ще те преведе от там, отдето друг още не е минавал. С уважение за него говорят и хората от еснафа” [15, с. 25]. Учебниците му придобиват национално признание и се ползват в много от българските училища. Малко известно е, че и след Освобождението децата учат по тях и се преиздават многократно. Например „Нова Българска читанка”, излязла за пръв път през 1867 година, е претърпяла 4 издания, а отпечатаната от Христо Г. Данов „Читанка за приготвление към Граматиката” от 1874 г. е достигнала 11-то издание през 1883 година. „Ръководство за Словосъчинение на Български език” от 1875 г. също е преиздавана, а „Българска Граматика” от 1881 г. излиза в своето „IV-то издание” през 1883 г. В 1886 г. излиза поредното издание на „Читанка за първите два класа. Собрана от Т. Икономов. Издание ново с чертежи”, Русе, 1886 г. Необходимо е да се уточни и това, че „Ръководство за словосъчинение на български език. Наредил Т. Икономов” се издава първо в Българската печатница на Янко С. Ковачев, Виена, 1875 г., после се преиздава и от Хр. Г. Данов в Пловдив, после в Русчук и във Велес.

Чрез своите учебници Тодор Икономов се изявява като реформатор и на новобългарския език. В неговата „Граматика” и в активната публицистична дейност се показва гъвкавост, новаторство, сила. По богатство езикът му се равнява с езика на Петко Славейков, с този на Каравелов и Ботев и най-плътено се доближава до съвременният български език. Изявява се като един от най-видните възрожденски педагози теоретици, пише множество статии по въпросите на образованието. Неговите читанки „за първите класове”, издадени в Русе през 1885 и 1886 г. са направени по строгите методически изисквания на европейската педагогика и изискванията на началното огромяване.

Известният просветител и общественик Тодор Икономов е също автор на осем учебника по българска граматика и история, които са съставени според изискванията на образователната система в българското училище непосредствено след Освобождението.

Макар, че периодът на учителстването в Шумен на Тодор Икономов е не особено продължителен, той е ярък и най-плодотворен за педагога, който показва на дело смела гражданска доблест като парира опита на валията Ахмед Шефик, известен още като Митхат паша, за създаване на смесени българо-турски училища през септември 1867 година. В хода на акцията за одържавяване на учебното дело в Дунавския вилает, административният управител не посмива да направи опит за създаване в Шумен и региона на смесени възпитателни училища. Известно е, че самият проект, след дълги протакания и преработки, е внесен в Общия вилаетски съвет и предвижда цялостна образователна реформа в империята. Според него е трябвало да бъдат създадени „сѣбиян мектеплери”. Това са първоначални училища, в които се предвижда учениците да се обучават в паралелки, съобразно майчиния им език, като децата в християнските училища ще изучават задължително турската азбука и леки четива на този език. Това ще им позволи в следващата учебна степен да изучават и турската граматика. След успешно полагане на годишен изпит учениците ще могат да продължат нататък в следващото учебно стъпало – училищата от типа „рушдие”. Предвижда се те да имат капацитет 150 ученици и да се изградят във всеки град. В тях българските и турските деца трябва да учат заедно, като срокът за обучение е пет години, но в първите две години всички ученици трябва да наблягат върху изучаването на турската граматика. Все пак има и предложение мюсюлманските деца също да изучават български език. Третата степен са училищата „идадие”. Според проекта, първото такова училище е предвидено да се открие в Русе, а след това и в центровете на санджаците, които би трябвало да ерозират постиженията на националното ни образование. Планът на управителя на Дунавския вилает цели под благовиден предлог да унищожи българското училище като един от източниците на национално движение. Прозрял намеренията му обаче, шуменският учител Тодор Икономов написва ред разгромителни статии по адрес на този образователен проект на валията реформатор във вестник „Македония”. Тодор Икономов алармира за сериозната опасност и печели още по-голям авторитет. Нараства амбицията му за модернизирание и практическо приспособяване на българското училище към изискванията на времето. Той застава на страната на Русия, която също се обявява срещу проекта за реформиране на образователното дело в империята. Точно тогава борбата за или против просветната реформа се превръща в един от проблемите на Източния въпрос [4, с. 135]. Ето какво изповядва в своите мемоари учителят, заедно с отношението си по този въпрос: „Срам и позор да бъде за нас таквози съгласие; безчестие и разврат ще поженем ние от подобни одобрения. Плана на Мидхат паша трябва да падне, трябва да се развали; но как? Кому да говориш, кой ще те послуша? Ще се обърна към народа. У него здравето, простото разсъждение още не е помрачено” [8, с. 98]. Наистина много убедително шуменският учител, с цялата си поредица от разгромителни статии, успява да даде отпор срещу опита да бъде впрегната енергията на българското просвещение в колесницата на младотурските имперски стратегии. Известно е, че през 1866 г. под натиска на Мидхат паша са създадени такива училища тип рушдие в три големи града на Дунавския вилает – Русе, Варна и Търново. Експериментът бързо се проваля [7, с. 207], а в Шумен дори и не е правен опит за създаване на такова школо. Но и приближените до Мидхад паша също пишат срещу Икономов, който е наречен „хинаетин на турската държава” във вестник „Comptier d'Orient” [16, с. 22].

По време на учителстването си в Шумен Тодор Икономов сътрудничи и на вестник „Турция”, изпращайки статии с различно съдържание. Едни от темите са

свързани с безцелността на преподаването на закон божи в училищата, други са върху ползата и вредата от разпространените училищни театри – полемика, в която се проявява една взаимна неприязън между автора и колегата му Добри Войников. За своята публицистична дейност Тодор Икономов сам споделя: „Пиша в „Турция“ което ща, и както ща, и давам в „Македония“ статии по свой избор [8, с. 126]. Философските му възгледи вече са добре оформени и насочени към безкористно и отговорно служене на обществото и на просветата, които откриваме най-пълно развити в известната му статия „Силата на идеите“, написана в 1869 г. Тогава Икономов се премества да живее в град Тулча и продължава да работи като учител. Междувременно се залавя и със същата енергия да устрои добре читалището и да съживи общината и народните работи. Според неговите съвременници тук, учителят „е душата и ръководителят на българската община. Всички го слушаха... ” [16, с. 23].

Известно е участието на Тодор Икономов в църковната борба и в изграждането на новата българска църква, след издаването на султанския ферман от 1870 г. През тази година възрожденецът се премества да живее и да работи като учител в град Тулча. Избран е да представлява Тулчанската община на Църковно-народния събор в Цариград (1871 г.). Една от блестящите му вестникарски статии по този въпрос е отпечатаната във вестник „Македония“ (в Цариград, от 1 март 1872 г, на с. 1) статия „Избирането на български екзарх“. Последват негови компетентни изяви и в списание „Читалище“ – „Една стъпка напред“. В същото списание излиза и неговото интересно становище за управлението на училищата. В блестящата си дописка той опонира на автора Миркович, „че нашите училища не се управляват добре и трябва да минат под управлението на правителството“. Тодор Икономов излиза в защита на самобитността и значимостта на българското училище, което следва закономерностите в историческото си развитие и ето какво споделя още той: „Аз зная от историята, че всичките народи са сбъркали дълго време и само чрез тия сбърквания са добивали опит и знания защо да са сърдя за това на моя народ?...За да бъде нам угодно, хайде да земем училищата от народа и да го оставим вечно дете. Зер сичко е затворено за него и нийде не може да добива граждански опит, хайде да му земем и училищата...” [9, с. 67].

Взгледите на възрожденския и следосвобожденски просветител и педагог очертават и неговата ярка позиция за социализиращата роля на образованието и значимата му роля за обществено-политическото и духовното развитие на българския народ. Интересна е оценката на Тодор Икономов към програмата за българската национална революция. Въпреки своите умерени позиции той признава приноса на образованието в националноосвободителното движение.

Тодор Икономов е и общественик, който неведнъж изразява оформените си възгледи за същността и принципите на образованието – за всеобщност и достъпност, за светски и национален характер. В практическата си педагогическа дейност той издига по всякакъв начин авторитета на училището като образователна институция. Също както и Петко Рачов Славейков [3, с. 207] и други свои колеги, Тодор Икономов изисква „училищното обучение да е нагледно и достъпно, съобразено с възможностите на ученика и формиращо положително отношение към ученето“. Възрожденецът работи неуморно за утвърждаване на обучението на роден език. В центъра на образователното съдържание поставя учебни предмети, съдействащи за национално самопознаване и формиране на национално самосъзнание. Препоръчва образователно съдържание с реална насоченост, което съдейства за развитие на интелектуалните, нравствените и физическите сили на ученика.

Своят оригинален почерк Тодор Икономов проявява в критическия анализ на учебното съдържание и принципи на обучението като нагледност, съзнателност и активност, достъпност и индивидуално-личностен подход. Средствата за обучение, които той използва, са актуални и успешни в неговата дидактическа практика, заедно с използваната от него научна литература, методически похвати и пособия. Сам той е автор на богата и високо издържана педагогическа книжнина, която издава и разпространява, въпреки различни трудности, с които се сблъсква.

В разностранното книжовно наследство на Тодор Икономов намират място и възгледите му за възпитанието и развитието на човека. Интересни свои становища той изразява в своята публицистика и учебници, например за патриотичното, нравственото и гражданското възпитание на българина. Най-важно според педагога богослов са умственото и духовното възпитание на младите хора. Заслужено той си спечелва име на любимец на интелигентната възрожденска младеж и става герой от национално-църковните борби за освобождение, а като смело перо на публицистиката на своето време, пробужда духовете на цялото българско общество. С право и днес будят респект статиите на Тодор Икономов по актуални въпроси на литературата, философията, естетиката и обществено-политическите теми, поместени и по страниците на вестниците „България” и „Право”. За кратък период жеравненецът е редактор на сп. „Читалище“ и на в. „Турция“, издавани в Цариград. Блестящото му перо разбужда духовете навсякъде в селищата на българските земи и най-вече в средите на емиграцията в Румъния и в Цариград.

Тодор Икономов е любимец на интелигентната възрожденска младеж и става герой от национално-църковните борби за освобождение. Обществено-политическата дейност на твореца е ангажирана основно с неговата просветителска, публицистична и обществена дейност, но малко известно е, че тези сфери на изява го свързват още и с читалищното дело. Слабо известно е, че той взема участие в живота на шуменското читалище „Свети Архангел Михаил”, а по-късно дава своите приноси и към това в град Тулча. От този период на неговия живот започва изграждането му като „революционер сред черковниците” [9, с. 41] и дава начало на неговото ново философско амплуа с изяви по проблемите на религията и църквата, на науката и просветата и относно човека и обществото.

Малко популярният като просветител и педагог възрожденец Тодор Икономов израства като авторитетен интелигент, който много добре познава педагогическите теории и представители в общоевропейски мащаб.

Учениците му, сред които са имена със значими приноси в българското образование и просвета, като Панайот Волон, Рачко Рачев и много други, ползват и познават книгите и учебниците му, написани на висок за времето си стил. Като автор на голяма по обем литература, Тодор Икономов е един от създателите на новобългарския език, който в неговата граматика и редакция, в цялата му публицистична дейност показва своята гъвкавост, сила. „По богатство и строеж езикът на Икономов, наред с езика на Славейков, Каравелов, Ботев, най-плътено се доближава до съвременния език” [9, с. 30]. Израз на неговата дълбока същност на просветител е и благородното дарителство, на което се отдава. Като истински продължител на възрожденската традиция той прави дарения от книжнина за училища и читалища из цялата страна. Повече от 250 екземпляра негови книжки, учебници и брошури, сред които „Нравственият дълг на човека”, се раздават на стотици библиотеки, както и за випускниците от девическите гимназии в София и Търново. Такива има и за

възпитаниците на Педагогическото училище в Шумен. За Тулча и училищните библиотеки са изпратени още екземпляри, посредством книжарницата на Хр. Г. Данов в Русе. Възрожденецът поддържа живи връзки и кореспонденция с книжари от Видин, София, Варна, Свищов, Силистра, Солун и др.

Тодор Икономов дава много на страната си, но свързва с град Шумен особено активни периоди от своя живот. Към края на своето бурно битие градът за него става спасителен пристан, заедно с отворената малка книжарничка. Ето какво споделя за уморения просветител писателят Илия Р. Блъсков: „Ето ти един ден, че го виждам всред дюкянче с надпис „Книжарница Тодор Икономов” отредени с разни книги, учебници негови, чужди и с всякакви ученически потреби” [5, с. 633]. Какво е дал на своите съвременници, особено на младите хора и как неговата личност може да бъде разбрана и търсена днес ни дават отговор думите на първия български екзарх Антим: „Това е железен човек...! Ако се случеше да чуем и думите му, да поговорим с него, това щеше да бъде особено щастие, защото бяхме говорили с българския писател и патриот. Такова благоговение питаеше в онова време българската младеж към Т. Икономова...” [8, с. 161]. Приносите на възрожденският деец са много и необикновени. А идеите на Тодор Икономов за нашето образование и просвета още ще се изучават, защото в тази област името му е свързано с едно епохално дело и той пръв обръща внимание на българската общественост върху коварния план на Митхат паша за сливането на българските и турските училища, забива тревога чрез вестника на П. Р. Славейков. Тодор Икономов превръща това в общонационален въпрос, а още като учител в Шумен, той дава пример на цялото просветителско войнство преди Освобождението, като определя своето отношение и към българската национална революция.

Всъщност, според една от най-точните характеристики на делото на Тодор Икономов, направени от проф. Тончо Жечев, той е „особено подценен като голям възрожденски педагог, теоретик и практик на българската образователна система, на която лансирал най-напредничавите за времето си идеи” [8, с. 30].

Преживял много разочарования и душевни мъки, причинени му от ширещата се партизанщина в свободна България, големият държавник, моралист и просветител Тодор Икономов, се отдава на скромното поприще – книжарството. В края на живота за него то става духовен пристан и битие на истинския народен учител и патриот.

REFERENCES:

1. **Andreeva, M., 2016:** Za pedagogicheskite vuzgledi i deynost na Panayot Volov. – Spisanie „Zhurnal za istoricheski i arkheologicheski izsledvaniya”, Sh., Br.1-2.
2. **Atanasova, V., 2001:** Lyuben Karavelov za vuzpitanieto i obrazovaniето, Sh.
3. **Atanasova, V., 2015:** Petko Slaveykov za obrazovaniето, Sh.
4. **Bakurdzhieva, T., 2009:** Na krachka pred vremeto, Durzhavnikut reformator Midkhat pasha (1822 – 1884), Rs.
5. **Bluskov, I., 1894:** Gorchivi vuzpominaniya za poslednite dni ot zhivota na Todor Ikonov, sp. „Bulgarska sbirka”, S. – Pd., God.I, Kn.8.
6. **Buchvarov, M., 1966:** Bulgarskata filosofska misul prez Vuzrazhdaneto, S.
7. **Dimitrov, A., 1980:** Uchilishteto, progresut i natshionalnata revolyutshiya, Bulgarskite uchilishta prez Vuzrazhdaneto, S.

8. **Zhechev, T., 1973:** Todor Ikonov, Memoari, (Podbor i redaktshiya Toncho Zhechev), S.
9. **Zhechev, T., 1975:** Todor Ikonov, Ocherk iz istoriyata na bulgarskata obshtestvena misul, „Belezhiti bulgari”, S., Kn.18.
10. **Ikonov, K., 1897:** Suchineniyata na Todor Ikonov, Memoari, Izdava d-r K. Ikonov, Sh., T.IV.
11. **Ikonov, T., 1973:** Memoari, Podbor i redaktshiya T. Zhechev, S.
12. **Kaparev, P., 1868:** Sbirka statii, Sr.
13. **Konstantinov, D., 1948:** Zheravna, Zh.
14. **Koralov, E., 1943:** Todor Ikonov, S.
15. **Panayotov, Tr., 2000:** Panayot Volov – Zhivot i delo, Sh.
16. **Todorov, I., 1921:** Todor Ikonov i deynostta mu v sluzhene na bulgarskiya narod, S.
17. **Chilingirov, S., 1917:** Dobrudzha i nasheto vuzrazhdane (kulturno-istoricheski izdirvaniya), S.